

V dubnu 2018 zemřela Karen Dawishová – americká politoložka a profesorka na oxfordské Miami University ve státě Ohio a jedna z předních světových odborníků na politiku Sovětského svazu a postsovětského Ruska. Smyslem této recenze je představit českému čtenáři stejně jako kriticky zhodnotit její poslední knihu, kterou lze bez větších rozpaků označit za autorčino vrcholné dílo. Titul nese velmi výmluvný název *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?* a jde o nadměru obsáhlou výpověď akademičky, která svým dlouhodobým výzkumem získala nevidaný vhled do fungování putinské kamarilý a praktik, jimiž v Rusku vysává veřejné peníze.

Kniha vyšla na sklonku roku 2014 a v anglickojazyčných odborných kruzích vzbudila nemalý rozruch. Ovšem přisuzovat pozornost, kterou si vysloužila, hypotetické honbě za senzací, k jejímž předjímání by snad přímočaré a vyzývavé pojmenování mohlo nabádat, by bylo nevýslovnou chybou. Už v samotném úvodu je čtenář vystaven nečekaně chladnému a strohému výkladu, který může mít až zstrašující účinek. Věru, čtení *Putin's Kleptocracy* je náročné, vyžaduje vysokou míru soustředění a přemýšlivosti. Rajan Menon ve své recenzi pro deník *The New York Times* nebyl daleko od pravdy, když podotkl, že Dawishová své publikum vystavuje „přívalu detailů“, a následně lamentoval, že člověku méně znalému sovětských a ruských politických poměrů hrozí utonutí v předkládaných informacích.¹ Taková hrozba je skutečná, ale nespoisí ani tak s případnou nedostatečnou znalostí tématu (jak Menon naznačuje), jako spíš s vysokými nároky na soustředění a schopnost utířbit a zapamatovat si dílčí prezentované poznatky pro jejich pozdější referenci v dalších kapitolách. Dawishová je ve svém vysvětlení mimořádně důkladná, ale místy je její výklad komplikován vcelku fragmentovanou strukturou, kdy se např. o podvodné petrohradské realitní společnosti (známé v Německu jako SPAG) zmiňuje nejprve na stranách 5, 98, 106 a 116, než je jí počínajíc stranou 131 věnována celá jedna podkapitola. Přesto jde, celkově vzato, o dílo systematické, maximálně vědecké, z drtivé většiny prosté jakýchkoli emocí (výjimkou je závěr; viz s. 350) a natolik apolitické, nakolik to jen téma dovoluje.

Text nemilosrdně rozbíjí zaběhlý obraz Putina jako dobrého šéfa obklopeného zkorumpovanými politiky. Rozkrývá některé momenty z dob, kdy jako agent KGB navázal kontakt s lidmi, kteří ho pak následovali v jeho prudkém politickém vzestupu a ze kterých vznikl úzký okruh jeho nejloajálnějších spolupracovníků. Putin je obecně znám jako člověk, který si cení oddanosti, čehož je ne zřídka kdy využíváno v okamžicích, kdy je prezentován v kladném světle. Dawishová tuto skutečnost dává do zcela jiného kontextu, když líčí, jak si Putin věrnost blízkých kupoval udělováním licencí pro soukromé společnosti na vývoz ropy a cenných kovů za dumpingové ceny (v první polovině 90. let pracoval pro tehdejšího petrohradského primátora Anatolije Sobčaka v rámci jeho výboru pro zahraniční styky).

¹ Rajan Menon, recenze knihy *Putin's Kleptocracy*, Karen Dawisha, *The New York Times*, 25. listopadu 2014, <https://www.nytimes.com/2014/11/30/books/review/putins-kleptocracy-by-karen-dawisha.html>.

Kromě toho se podílel na praní špinavých peněz, mařil vyšetřování korupčních skandálů a pomocí daňové policie šikanoval nespřízněné konkurenční podniky. V čele svých kumpánů z řad KGB tak stál u zrodu nových oligarchů a vytvořil skupinu intrikánů, která během pár let zcela ovládla Rusko a na svých praktikách vystavěla celý politický systém.

Vzdor tomu, že celou pětinu knihy tvoří odkazový aparát a že zdrojů, z nichž Dawishová čerpá, je nepřehledné množství, nejde o pouhý encyklopedický výčet zločinů a poklesků, jichž se okruh lidí kolem Vladimira Putina po mnoho let dopouštěl a doposud dopouští (ač i jako takový by byl velmi hodnotný, už proto, že některé z použitých materiálů po čase, dle slov autorky, jednoduše „zmizely“ z ruských knihoven; s. 11). V knize je totiž obsaženo několik argumentů, jejichž platnost je následně pomocí výsledků investigace dokazována. Nejtěžejnější z nich jsou de facto obsaženy už v onom sofistickovaně zvoleném názvu *Putin's Kleptocracy*, který v sobě skrývá hned dvě teze: za prvé, že putinské Rusko je ve své podstatě kleptokracie; a za druhé, že na vzniku a chodu tohoto kleptokratického režimu má zásadní podíl právě Putin.

Dle jednoho z častých aspektů kritiky, které byla Dawishová po vydání knihy podrobena, autorka sice prokázala, že kremelská administrativa je skrz naskrz prolezlá korupcí, ale na této bázi ještě nelze Putinovo Rusko označit za kleptokracii. Zde je třeba poznamenat, že tato výtky pramení z nevědění si toho, že Dawishová hned na úvod přichází s vlastní pracovní definicí kleptokracie. Nicméně tato definice není vyřčena nikterak explicitně; ba co víc, je skryta ve stručné charakteristice kremelského režimu. Tato skrytost je možná na škodu a propůjčuje výhradám kritiky alespoň částečnou legitimitu. Kýžený úryvek zní následovně (s. 1–2):

They [oligarchs and political leaders close to Putin] are able to maintain [...] power and wealth as long as they don't challenge Putin politically. Under this system, the state absorbs the risk, provides state funds for investment, and gives those close to the Kremlin massive monetary rewards. With the return under Putin to state capitalism, the state nationalizes the risk but continues to privatize the rewards to those closest to the president in return for their loyalty.

Zejména poslední věta úryvku velmi výstižně a elegantně postihuje koncept kleptokracie v té podobě, v níž s ním autorka operuje, jehož vztažnost k Rusku následně demonstruje kvanty důkazů. Jde tedy o systém, v němž ekonomické náklady a rizika plynoucí z podnikání nese stát, zisky jsou ovšem privatizovány. Po vydání knihy Dawishová kontrovala kritice jasnějším vymezením tohoto termínu.

S tím, jak je v hlavní části textu postupně dílek za dílkem vršena příslušná faktografie, vzniká obrázek o putinském systému, který odpovídá půdorysu loupeživé mocenské struktury nastíněné v úvodu. Rusko je vykresleno jako země, v níž oddanost je cynicky monetizována a v níž práva jsou garantována poslušností, nikoli zákonem. Jde o režim, který si nemůže dovolit transparentnost, neboť „spravuje“ jak demokracii, tak trh. Právě v této skutečnosti spatřuje autorka jednu z hlavních slabín kleptokracie, neboť čím silnější je povědomí o způsobu nakládání s veřejnými penězi, tím větší jsou rizika, jež je nutné podstoupit pro její udržení (s. 347):

It is logical that as the Russian population at large begins to understand that the “public goods” produced by the state are not for public consumption, increasing amounts of coercion will be required to maintain the system. Additionally, reliance on Putin as an arbiter can be maintained only to the extent that he is interested in the increasing effort and risk required to play this role over time. The U.S. Embassy is only one of many players who observed that Putin’s interest in putting in a full day’s work has definitely declined. As predation’s rewards fall, the risks will become less attractive.

Dává to smysl, a zejména ukáže-li se s časem, že se Dawishová ve svých úsudcích nemýlila, pak přispěla i k teoretickému poznání na poli výzkumu politických systémů a mocenských organizací. Přesah do teorie je o to patrnější, že se autorka opírá o poznatky uznávaného amerického ekonoma a sociologa Mancura Olsona, přesněji řečeno, o jeho poslední knihu *Power and Prosperity* (2000). Dawishová se zároveň vůči Olsonovi vymezuje, když tvrdí, že neodhadl správně dopady globalizace na zemi, která prochází fází anarchie (v kontextu, s nímž Dawishová pracuje, jde o zřejmou referenci na chaos, který v Rusku zavládl v 90. letech). Globalizace totiž umožnila „potulným loupežníkům“, o nichž Olson mluví (v anglickém originále *roving bandits*), své bohatství zabezpečit tam, kde panuje pořádek, čímž se jen zvyšuje atraktivita rizika dalšího drancování (s. 9).

Jak už bylo naznačeno výše, gros textu hájí tezi, že Rusko je ovládáno kleptokratickým aparátem, vybudovaným Vladimírem Putinem a jeho nejbližšími přívrženci. Přistoupí-li čtenář na definici kleptokracie, s níž Dawishová pracuje, pak pod tíhou důkazů, jimiž je Putinův vzestup dopodrobna dokumentován, nezbývá než uznat, že autorka dostala premise titulu a že si kniha plně zaslouží uznání a ohlas, jichž se jí dostává. *Putin’s Kleptocracy: Who Owns Russia?* je esenciální četba pro každého, kdo touží prohlédnout mlhu, do níž byly zahaleny reálné principy fungování současné kremelské garnitury.

Jako závěrečný dodatek je nutno uvést, že kromě zjevného badatelského zápalu se v napsání takové knihy, jako je *Putin’s Kleptocracy*, manifestuje také individuální odva- ha člověka, který byl ochoten přinést na světlo zločinecké intrikánství jedince a spolku, jejichž reálná moc dalece přesahuje hranice Ruské federace. A i tam, kam nedosáhne přímo, alespoň doléhá její stín, formující se v obavách z možných politických, ekonomických či třeba osobních důsledků. Důkazem tohoto tvrzení jsou i nepřijemnosti a překážky, s nimiž se Dawishová potýkala v jednáních s nakladatelstvím, v němž měla být kniha původně vydána. Cambridge University Press nakonec odmítlo publikaci ze strachu, že by mohlo být ve Spojeném království zataženo do soudního sporu kvůli křivým nařčením. Avšak i druhé oslovené nakladatelství, pod jehož záštitou byla kniha ve Spojených státech nakonec vydána, tedy Simon & Schuster, odmítlo otištění *Putin’s Kleptocracy* v Británii z téhož důvodu. V děkovné sekci autorka vyjádřila své přesvědčení, že jde o symptom problému, který ve skutečnosti tkví v britské legislativě, ne ve vydavatelských společnostech jako takových.

Martin Kincl

doi: 10.14712/23363231.2019.4